

PROFESORIAUS LEONO JOVAIŠOS INDEĖLIS Į UGDYMO MOKSLĄ

Ugdymo praktikologijos klausimu

Leonas Jovaiša

Socialinių mokslų (edukologijos)
habilituotas daktaras profesorius
Antakalnio g. 99–44
LT-10218 Vilnius 40
Tel. (58) 2 76 84 91

Ugdymo praktikologija iki šiol nenagrinėta kaip mokslinė disciplina. O ekonomistai ir sociologai jau seniai gilinasi į praktikologijos problemas. Ugdymo mokslui svarbu tirti ne tik žinių vaidmenį intelekto brandai, darbo veiksmų plėtotei, bet ir praktikos vietą visybinės asmenybės tapsmui, naujų žinių plėtrai. Todėl straipsnyje ieškoma pagrindinių veiksnių, kuriais praktika gali būti natūralia intelekto, valios ir jausmų, pasaulėžiūros, santykių ir darbo sėkmės ugdytoja.

Pagrindiniai žodžiai: *ugdymo praktika, stebėjimas, trūkumas, aiškinimas, taisyimas, kalbėjimas, veikla, santykiai.*

Įvadas

Graikų kalbos žodis „praktikos“ lietuviškai *praktika* „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (2000) aiškinama taip: 1. „tikrovę keičianti veikla“, 2. „besirengiančių veiklai darbas“, 3. „darbo patyrimas, įgudimas“, 4. „darbas pagal specialybę“. Tai – tiesa.

Praktika yra kasdienė mūsų būties įprasta tikslinga veikla. Ji egzistencijos pamatas, bet mažai apmąstomas. Kasdienėje kalboje ji turi keletą reikšmių, susijusių su veikimu, būtent: tikslinga dalykiška, lengvai atliekama, sėkminga kurios nors srities veikla, veikimo patirtis, besimokančių specialybės dalykiškas, profesionalus veikimas, veikimo patirties rezultatas, įprastas veikimas, teorinės ar fizinės kokios nors srities

veiklos įgūdis, išmokta, lengvai atliekama veikla. Bet šios reikšmės dar nenusako praktikos esmės. Praktika pasako ne tik tai, kad lengvai atliekama veikla, bet svarbiausia, kad sėkmingai ir lengvai atliekama tam tikrų veiksmų sistema, tam tikros veiklos tikslinga visuma. Trumpai sakant, *praktika yra lengvai ir sėkmingai atliekamos veiklos įgūdis*. Tad kalbama apie lengvo kalbėjimo praktiką, mašinų remontininko praktiką, kvalifikuotos pamokos vedimo praktiką ir kt. Tačiau praktika gali būti ir klaidinga. Ugdymas turi taisyti trūkumus ir klaidas.

Tuo reikalu ugdymo metodikoje daugiausia domimasi žiniomis. Šiandien net skelbiama, kad mes kuriame „žinių visuomenę“. Manoma, kad praktika savaime žinoma. Žinios per amžius buvusios pažan-

gos pamatas, praktikos pamatas, jų užteko tiek, kiek jaunystėje mokyklose ir universitetuose įgyjama. Dabar teigiama kitaip. Mokymasis turi vykti visą gyvenimą. Tam reikia žinių. Dabar dar mokant remiamasi žiniomis, tik paskui einama į praktiką. O kiek mes išmokstame, kiek įgyjame patirties, žinių per visą gyvenimą veikdami praktiškai ne tik mokykloje, bet visose veiklos srityse?

Iš tikrųjų, žmonija vėlokai susimąstė apie praktiką. Antikinio ir viduramžių pasaulio mąstytojai daugiausia domėjosi pažinimo galiomis (gnoseologija), būtimi (ontologija), dievais, dievu (teologija), praktiką apmąstė dorovės normomis (etika), grožio savybėmis (estetika), visuomenės gyvenimu (politika, sociologija). Tai buvo rimti žingsniai grindžiant gyvenimo praktiką. Tik naujaisiais amžiais susidomėta gamta. Kuriasi gamtos mokslai, filosofija krypsta į praktiką, pragmatiką, kritikuojamas teorinis protas, metafizika, ieškoma objektyvios tiesos. Immanuelis Kantas kritikavo praktinį protą, jį aiškindamas etikos, doros, religijos, teisės, valstybės, estetikos normomis. Tik XIX–XX amžiuje įsigali Feuerbacho ir Marxo materializmas, Kierkegaardo, Jasperso, Sartre'o egzistencializmas, Bergsono, Dilthey'aus, Spenglerio gyvenimo filosofija, fenomenologija ir kitokios subjektyvios idėjos arčiau prie gyvenimo praktikos.

XX amžiaus Lietuvos filosofai, rašantys pedagogikos klausimais, ir pedagogai teoretikai, pasikliaujantys Europos ir JAV pedagoginiais raštais (Comenius, Rousseau, Pestalozzi, Herbart, Willmann, Dewey ir kt.), praktikos klausimus siejo su žiniomis, kurios ir būna praktikos pamatas. Žinių taikymas praktikoje išlavina praktinę veiklą. Tokia idėja galioja ir dabar. Tačiau reikia

platesnės praktikos analizės, jos vaidmens žinių, vertybinių įsitikinimų, naujų idėjų kūrybai, veiklios asmenybės tapsmui.

Vadinasi, praktikologijos klausimais jau seniai, net antikos, viduramžių, modernizmo laikais, domėtasi. XX amžiuje praktikologiją (*praxeology*) išgarsino austrų ekonomistai, ypač Ludwigas von Misesas. 2006 m. rugsėjo 29 d. sukako 125 metai, kai gimė Ludwigas von Misesas, vienas iš įtakingiausių XX a. pasaulio ekonomistų ir socialinių filosofų. Šiai sukakčiai paminėti Lietuvos laisvosios rinkos institutas (LLRI) organizavo seminarą „Ludwig von Mises: Lietuvoje dar neatrastas ekonomikos genijus“.

Praktikologija aiškinama kaip praktinio veikimo mokymo metodologija ir technologija, taikoma ekonomikos, sociologijos srityse. Edukologija dar neturi praktikologinės sistemos. Todėl čia bandoma rasti jos vietą ugdymo moksle. Remiamasi faktu, kad vos gimęs žmogus pirmiausia mokosi iš veikimo, praktikos, o tik paskui iš gautų žinių.

Straipsnio problema: apžvelgti prielaidas praktikologiją taikyti ugdymo moksle.

Metodai: specialios literatūros analizė, ugdymo praktikos sričių apibūdinimas ir praktikos galimybių išvalgos, patirtis.

I. Ugdymo praktikologijos vieta edukologijos struktūroje

Įprasta edukologijai skirti tokias dalis: ugdymo pažinimo mokslą – epistemologiją, mokymo ir lavinimo mokslą – didaktiką, auklėjimo mokslą – hodegetiką, valdymo ir vadovavimo mokslą – vadybą. Visos šios dalys turi savo pamatus: teleologiją – tikslų mokslą, psichologiją – žmogaus pažinimo mokslą, sociologiją – žmonių santykių

pažinimo mokslą. O kur žmogaus veikla, darbas, kurį jis dirba visą gyvenimą, kuriam rengia visos ugdymo institucijos? Galima sakyti, kad darbui rengia didaktika ir hodegetika. Taip, jos teikia svarų įnašą į žmogaus rengimą įvairioms darbo šakoms. Praktikologija praturtintų didaktiką ir hodegetiką. Be to, yra darbinis mokymas, skirtas bendram darbo išprusimui ir specialybei įgyti. Bet viso to nepakanka, nes šiandien darbas iš žmonių reikalauja kažko daugiau. Ne veltui įmonės ir įstaigos skundžiasi, kad specialiosios profesinės ir aukštosios mokyklos neparengia savo mokinių, studentų praktikai. Čia reikėtų vadovautis ugdymo praktikologija.

Šiandien reikalaujama mokytis visą gyvenimą, ugdymas esąs permanentinis, betrunkantis visą žmogaus praktinę veiklą. Todėl susikūrė antropogogika, apimanti ugdymo mokslo šakas: pedagogiką (augančiųjų ugdymo mokslą), andragogiką (suaugusiųjų ugdymo mokslą), gerontagogiką (senolių ugdymo mokslą). Šie mokslai apima visas ugdymo sritis, visas problemas, teoriją ir praktiką. Jie remiasi žiniomis, jomis paremta praktika, vis dėlto netirta praktika ir jos vaidmuo visose veikimo srityse. Iš esmės edukologijos sudėtyje nėra praktikos mokslo, kuris tirtų praktinės veiklos ugdymą nuo pat gimimo. Tad verta klausiti, kur dėti praktiką ugdymo moksle. Nėra abejonės, kad ugdymo praktikos mokslas – ugdymo praktikologija – turi užimti labai svarbią vietą greta didaktikos.

II. Ugdymo praktikologijos dalykas, tikslai ir uždaviniai

Greta mokymo, mokymosi ir lavinimo mokslo didaktikos ugdymo praktikologija domisi dalykinio veikimo kokybe ir galia naujoms žinioms įgyti, veiklios, dalykiš-

kos asmenybės tapsmui per visą žmogaus gyvenimą, taigi, visais amžiaus tarpsniais, kuriais domisi antropogogika ir minėtos jos šakos. Praktinės veiklos tyrimas ir jo pagrindu vykdomas ugdymas moko išminties ir visokių galių ne tik veikiant mokykloje, bet ir šeimoje, bendruomenėje, visuomenėje, bažnyčioje, mažoje dirbtuvėje, didelėje gamykloje, valdiškoje įstaigoje, valstybės institucijoje. Iš čia aiškėja ugdymo praktikologijos dalykas.

Ugdymo praktikologijos dalykas turėtų būti ne kas kita, o praktinio veikimo sričių tobulinimas kvalifikuojant fizinių ir psichinių veiksmų kokybę. Vadinasi, gebėjimas kvalifikuotai veikti visose srityse turi rūpėti bet kurios srities ugdymo mokslui. Tada praktika pasidarys kokybišku gebėjimu nuolat atlikti tam tikrų veiksmų sistemą.

Toks praktikologijos dalykas pasiekiamas, jeigu laikomasi bendro tikslo – ugdant žmogų šeimoje, mokykloje, kitose institucijose pirmiausia būtina tobulinti jo gebėjimus kvalifikuotai veikti. Tam reikia ugdytojui vykdyti bent šiuos uždavinius:

1. Ugdytojas turi žinoti konkrečios praktikos kvalifikuotų veiksmų reikalavimus ir mokėti juos vykdyti.
2. Pažinti ugdytinių konkrečių praktikos veiksmų kokybę ir trūkumų priežastis.
3. Ugdyti veiklos tobulinimo motyvaciją.
4. Parengti veiksmų sistemą praktikai tobulinti.
5. Organizuoti priimtina ir vertingą veiklą geresnei praktikai įvaldyti.

III. Praktikos rūšys ir lavinimo vyksmas

Praktika įgyjama veiksmis, iš veiksmų visumos sužinoma kažkas daugiau apie praktiką, jos priežastis, ypatumus. Būna visokie veiksmis, visokios jų sistemos.

Yra kvalifikuoti veiksmai, nekvalifikuoti, jų gausybėje – klaidingi, pavojingi, pražūtingi. Tad ir praktika esti kvalifikuota, klaidinga, pavojinga ir dar kitokia. Suprantama, kad žmogaus ugdymas turi remtis ne vien žiniomis, bet ir kvalifikuota, saugia, teisinga praktika visose veikimo srityse. Galima sakyti, kad žinojimas kyla iš praktikos, iš konkretaus veikimo. Tas žinojimas skatina naujus veiksmus, naują praktiką.

Schemiškai praktikos mokymą ir lavinimą galima pavaizduoti taip:

praktikos stebėjimas ir pažinimas –
taisymas – technologinės tvarkos
nustatymas – susistemintos veiklos
treniruotė – gera praktika.

Taigi praktikologija turi nagrinėti ne tik veikimo praktiką, jos ypatumus, bet ir praktikos mokymą, tobulinimą, pagaliau ir praktinio veikėjo ugdymą. Tad kasdien reikia skirti tokius praktikos ugdymo vyksmo etapus:

- 1) įpratimo veikti tyrimą – pažinimą stebint teigiamumus ir neigiamybes,
- 2) trūkumų ir klaidų analizę,
- 3) veiklos ir elgesio taisymą, gerinimą,
- 4) trūkumų ir klaidų aiškinimą,
- 5) tolesnės veikimo tvarkos visumos, praktikos programavimą, planavimą, mokymą,
- 6) naujos veiksmų sistemos mokymąsi kartojant,
- 7) nepriekaištingą praktikos atlikimą, tinkamumą.

Šie etapai tiesiogiai nusako ir metodus, kuriais tobulinama veikimo praktika. Stebėjimas, kontrolė, pavyzdžių demonstravimas, uždavinių sprendimas, pratybos ir kiti kasdienio ugdymo būdai. Žinoma, atsižvelgiant į individo gebėjimus gali būti paprastesnis geros praktikos lavinimo

vyksmas ir lengvesni metodai.

Minėti samprotavimai leidžia konkrečiais tikrovės pavyzdžiais nagrinėti praktikos tobulinimą įvairiose ugdymo srityse.

IV. Praktikos tobulinimo sritys

1. Pradinė gyvenimo praktika

Jau gimusio vaiko judesius reikia stebėti. Tikslingas judesys – gyvybės ženklas. Kūdikis savo egzistenciją naujoje aplinkoje reiškia įgimta tikslinga praktika. Lengva stebėti, kad kūdikis instinktyviai, neramiai maivosi, rėkia, kol patenkinamas jo valgymo poreikis. Tai – tikslingi judesiai. Ilgainiui jo rėkimas virsta riksmo praktika, jeigu poreikis tuojau nepatenkinamas. Kasdien jo judesiai darosi tikslingesni, suaugusieji pradeda suvokti, ką jie reiškia. Vienokie judesiai būna, kai kas nors skauda, kitokie – kai nori tenkinti poreikius, gintis. Ar visa tai ne įgimta?

Pradinio gyvenimo praktikos trūkumus ir klaidas būtina tiksliai sužinoti. Jų būna daug, įvairių. Ypač verti dėmesio agresyvūs veiksmai, kai nepatenkinamas poreikis. Tokių judesių sulaikymas jau yra tikslinga korekcija.

Kai surenkama neigiamų elgesio veiksmų, vyksta *taisymas* to, kas praktikuojama neekonomiškai, nekvalifikuotai, netiksliai, klaidingai, beprasmiškai. Jau septintą mėnesį galima taisyti judesius siekiant jų tikslingumo, lengvumo, našumo. Prieš tai vykdomas klaidų ugdytiniui atskleidimas, išaiškinimas. Po to būna praktinių veiksmų sutvarkymas, klaidų nekartojimas, kvalifikuota veikla.

Atsiranda naujų poreikių ir jų tenkinimo praktikos: ko nors griebimo, ko nors judinamo, stumdomo, sakomo. Jeigu trukdoma įprastai veikti, kyla agresyvus triukš-

mingas elgesys. Tai – įgimta. Analogiškai elgiasi ir suaugusieji protestuodami prieš darbdavių, valdžios veiksmus, ribojančius jų įprastą praktiką. Visa tai galima apibūdinti kaip prigimtine praktiką prieš jos draudimus, ribojimus.

Kiekvienas stipresnis ar silpnesnis vadaus ar išorės poveikis organizmui ar visam žmogaus individui yra iššūkis. Kai jis pažeidžia individo gyvenimo pusiausvyrą, praktikuojama reaguoti priklausomai bent nuo šių suvokinių: nuo egzistencijos pražūties jūtimo, nuo esminio įsitikinimo atmetimo nepakantos, nuo asmens savigarbos įžeidimo. Savigarbos įžeidimas sukelia savisaugos instinktą.

Darbo veiksmų praktika dažnai įgyjama pratybomis stebint mokytojo veiksmus, dažnai palydimus žodžiu, instrukcija, t. y. veikimo žiniomis. Jos patikslina, papildo praktiką. Žinios buvo ir yra svarbus gyvenimo praktikos organizatorius. Jos teikia informaciją veikimo tikslams, veiklos būdai ir technologijai formuoti, tačiau turi remtis praktika.

2. Kalbėjimo praktika

Pradinė kalbėjimo praktika reiškiasi gebėjimu garsu nuolat užmegzti santykį su kitu, su aplinka. Nors ji turi įgimtus pradmenis, įgyjama ne iš karto, per ilgesnį kartojimų laiką. Mąstymas ir kalba susiję. Kai kas teigia, kad mąstoma žodžiais. Iš tikrųjų mes mąstome sąvokomis. Vaikas nemoka kalbėti, bet jis mąsto. Kurtieji neturi žodžio, bet jie mąsto. Jie mąsto ne tik gestais, bet ir vaizdiniais. Tad žodis yra tik mąstymo įrankis, kalba – mąstymo medžiaga, kurią mąstymu visaip galima keisti. Tačiau kalba padeda nuosekliai, pagrįstai mąstyti. Jos turtingumas, lavinimas

ugdo ne tik kalbos, bet mąstymo kultūrą. Ypatingas dėmesys skirtinas kalbėjimui, jo tobulinimui, nes kalbėjimas lemia raišymą.

Kalbėjimo praktikos trūkumai ir klaidos yra labai individualūs. Juos lengvai pastebi tėvai, mokytojai. Tartis, kirčiavimas – kasdienės problemos. Paauglystėje randasi noras kalbėti žargonu, kartoti keiksmažodžius, vulgarius posakius, pramanytus asmens įžeidinėjimus. Net vyresnio amžiaus žmonės, inteligentai, politikai įpratę naudotis pertarais, pavyzdžiui: taip sakant, vadinasi, reiškia, gerai, nu, irgi ir pan.

Taisymas. Pirmaisiais gyvenimo metais kalbama mažai suprantamais garsais, kurie vis dėlto turi reikšmę. Tėvai suvokia, ką vaikas nori pasakyti, jų prasmingus garsus taisyta taisyklinga kalba, ilgainiui tie garsai virsta vaikui suprantamais skiemenimis, o antrais gyvenimo metais jie virsta žodžiais, jų junginiais,

Antrieji gyvenimo metai – sunkus kalbėjimo tobulinimo laikotarpis. Būtina stebėti skiemeninių žodžių tarimo klaidas, jas taisyti gyvais kalbos pavyzdžiais žaidžiant, veikiant vaikui ką nors reikšminga. Lengva tėvams stebėti, kaip žodžių junginiais mokomasi tarti sakinį. Sakytinės ir rašytinės kalbos praktika įgyjama mokykloje. Mokytojai stebi jos tobulėjimą. Sunkiau stebėti iškalbos praktiką, bet dar sunkiau ugdyti kultūringos kalbos praktiką. Visais tais atvejais būtina kalbėjimo korekcija nuolat aiškinant jos svarbą ateities gyvenimui. Tik taip įsitvirtina aukšta kalbėjimo kultūros praktika.

Kalbos kultūrai būtina kalbėjimo logika, kalbėjimo pagrindumas, etiškumas, estetiškumas. Šių dalykų laikymasis ugdo visavertę kalbėjimo, elgesio, darbo praktiką.

3. Veiklos praktika

Ji skiriasi nuo bet kokios kitos praktikos tuo, kad yra diferencijuota pagal asmenybės ypatumus, ypač pagal jos interesus, vertybes ir gebėjimus. Todėl tos praktikos pradžia ir jos stebėjimas, klaidų taisymas, įpročių formavimas, aukštos kokybės įtvirtinimas turi būti grindžiamas asmenybės psichologija. Tam padeda profesinio orientavimo ir konsultavimo psichologija. Net žaidimų praktikos ugdymas turi ja remtis. Tad reikia stebėti žaidimo ypatumus.

3.1. Žaidimo praktika. Yra daugybė žaidimo rūšių, porūšių. Kambario, lauko, oro, vandens žaidimai vyksta atsižvelgiant į klimato, oro sąlygas. Jaunimas, suaugusieji mėgsta įvairius stalo žaidimus, kai lauke šalta, lyja ar sninga. Judrieji žaidimai organizuojami ne tik lauke, bet ir uždaroje patalpose. Pagal darbo rūšis skiriami intelektualiniai, statybiniai, techniniai, iš to skaičiaus populiarūs įvairūs transportiniai, kompiuterių žaidimai. Jie visi pritaikyti vaiko, jaunimo, suaugusiojo amžiaus ir individualybės skirtybėms.

Žaidimo praktikos trūkumai ir klaidos reiškiasi pramanais, susitarimų nesilaikymu, privalomų darbų keitimu lengvomis išmonėmis, sąmoningu veiksmų klastojimu ir kt.

Taisyimas. Nors žaidimai yra laisva veikla, bet savivalė atliekant grupinius veiksmus nepakenčiama. Yra visiems privalomų taisyklių. Jų laikantis reikia atsakingumo, sąžiningumo. Tad žaidimai ugdo valią, charakterį, atsakingą asmenį. Todėl būtina sudaryti vaikams ir jaunimui sąlygas, kad visi laisvalaikiai būtų užimti mėgiamais, intelektą ir fizinį pajėgumą stiprinančiais, asmenybę ugdančiais žaidimais. Tokių sąlygų turi būti šeimoje, o

ypač viso tipo ir lygio mokyklose. Tam tikslui čia organizuojamas pedagogiškai grindžiamas laisvalaikis (turistų, kraštotyrininkų, gamtininkų, sportininkų klubai), sudaromos žaidimo grupės (šaškių, šachmatų, kvadrato, rankinio, tinklinio, krepšinio). Visa popamokinė veikla turėtų įgyti žaidimo pobūdį. Tada būtų išvengta įvairių elgesio negerovių, mažėtų blogų įpročių, nusikaltimų.

3.2. Mokymosi praktika. Sunkiausia įgyti tikslią mokymosi praktiką, nors mokytis pradeda jau gimus. Natūraliai įgyjama savitarnos praktika. Lengva pastebėti, kad mokyklinių darbų praktika įgyjama matant kitų atliekamus veiksmus: kuprinės pakrovimą knygomis, kitokiais reikmenimis, jos užsidėjimą ant pečių, nusiėmimą ir kt. Nejučia išmokstama įvairiausios sėdėjimo mokykliniame suole, mokymosi organizavimo namie praktikos. Kartais pamokymai apsiriboja trumpu patarimu kaip veikti. Vėliau situacija lemia tikslingą veiksmų praktiką.

Mokymosi praktikos trūkumai ir klaidos lengvai matomi dalykai. Dažniausia mokymosi bėda yra kasdienis tingėjimas, negalia laiku pradėti namų darbus, savęs, tėvų ir mokytojų apgaulinėjimas atliekant ar neatliekant mokymosi pareigas. Studentai vengia paskaitų dėl smulkių asmeninių reikalų tariamos svarbos. Įveikti šias bėdas padeda saviaukla, savidrausmė, vertybiniai motyvai.

Taisyimas. Kur kas sunkiau išmokstama tikslingai, patogiai tvarkyti mokymosi įrankius: sudėti knygas, sąsiuvinius, rašybos, piešimo, sporto ir kitokius reikmenis, nes reikia laikytis tam tikrų taisyklių, tvarkos. Jų laikytis neįmanoma be priedermių išgyvenimo. Tad būtina šią praktiką grįsti priedermių ugdymu. Tai nelengva, nes

priedermei išgyventi ir vykdyti reikia visos asmenybės pastangų.

Dar sudėtingesnė yra žinių perėmimo praktika. Nepakanka stebėti, kaip mokomasi, rasti mokymosi klaidų, jas taisyti, tikrinti nurodymų vykdymą tol, kol savikontrolė taps mokantis. Jei išugdoma savikontrolė, palengvėja visas mokymo procesas mokykloje, taip pat studijos aukštojoje mokykloje. Akademinė savitvarka, savidrausmė, rezultatų kokybė tampa natūraliu reiškiniu, natūralia praktika.

3.3. Darbo praktika. Darbas – pagrindinė žmonijos gyvavimo ir pažangos veikla. Juo kuriamos materialinės ir dvasinės vertybės. Jas gali kurti tik profesionalas, įgijęs reikiamą kvalifikaciją specializuotose mokyklose. Jų yra įvairių: profesinių mokyklų, kolegijų, universitetų, o prie pastarųjų – magistratūros ir doktorantūros institucijų.

Pastebima, kad buitinių darbų praktika įgyjama nemokant: apsirengimo įvairiais drabužiais, apsiavimo, batų raištelių užmezgimo, valgymo šaukštu ir kt. Pakanka stebėjimo, klaidingų judesių taisymo, daug ko išmokstant, įgyjant praktikos.

Darbo praktikos trūkumai ir klaidos be galo įvairūs. Kvalifikacijos trūkumai, subjektyvios veikimo klaidos persekioja beveik kiekvieną žmogų. Visa tai kenkia individo gyvenimui, veiklos sėkmei.

Taisydas. Negreitai ir nelengvai išugdomas profesionalas. Prabėga dešimtmečiai. Žmogus gimsta atsinešdamas tiktai gabumo – galimybių būti profesionalu – užuomazgas. Jo neturi joks kitas gyvūnas. Jau vaikas geba dirbti, mokytis darbo. Kaip tik fizinis ir protinis darbas atskleidžia vaiko intereso darbui ir sugebėjimo jį dirbti požymius. Juos pastebėjus sudaromos sąlygos praktikuotis intereso ir sugebėjimo srityse.

Praktika padės jiems specializuotis, ugdys profesinį kryptingumą. Čia kils problema, ar tikslinga tose srityse specializuotis, ar bus galima jaunuolio gebėjimus panaudoti jo ateities labui. Tokioms problemoms spręsti reikia darbo psichologo pagalbos.

Yra įvairiausių darbo sričių, šakų, darboviečių. Sunku jas rinktis dėl sudėtingų aplinkybių: sveikatos, kvalifikacijų, intereso atitiktens, atstumo nuo gyvenamosios vietos, uždarbio dydžio. Jau rengiantis įgyti kokią nors specialybę ar profesiją, tas aplinkybes verta numatyti, jei nenorima veltui leisti mokymosi laiko.

Pasirengimą dirbti šaliai naudingą darbą turi planuoti šalies seimas, vyriausybė, vietos valdžios įstaigos. Jo planavimo darbas bus veiksmingas, jeigu jį koordinuos ūkio ir kultūros specialisto kiekio ir kokybės poreikius tirianti institucija. Kitaip mokyklose galima parengti per daug ar per mažai specialistų atskiroms darbo sritims.

Specialisto rengimas ūkio ir kultūros darbams pradedamas bendrojo lavinimo mokyklose. Darbo, technikos ir technologijos, žemės ūkio pradmenų, įvairių paslaugų, ekonomikos, intelektualinio darbo mokymo dalykai gimnazistams, aukštesniųjų klasių mokiniams turi būti pasirenkami laisvai, bet tikslingai, remiantis individo galimybėmis ir darbo pasiūla. Šiose srityse įgyta patirtis lengvai taikoma aukštesiose mokyklose, universitetuose studijuojant pasirinktą profesiją. Tik taip galima išskleisti žmogaus socialinę ir kultūrinę didybę.

Renkantis darbo sritį, būtina nustatyti, kokia veiklos kryptis žmogui tinkamiausia. Krypties rinkimąsi lemia motyvų kova – kuris iš jų reikšmingesnis. Reikšmingiausias motyvas stimuliuoja apsisprendimą. Kuris iš jų reikšmingiausias? Poreikio ar tikslo, kuris gali būti priešingas poreikiui,

įgyvendinimas? Jeigu iš poreikio įgyvendinimo kyla motyvas, lemiantis pasirinkimą, jis nėra valingas apsisprendimas. Valingu apsisprendimu laikomas toks sprendimas, kurį lemia sąmoningas siekių tikslingumas. Pavyzdžiui, jaunuolis, atmetęs visus gyvenimiškus malonumus, nutaria siekti karinės profesijos – tarnauti krašto gynybos interesams. Tikslas tampa visokių motyvų mobilizatorius. Jis – galutinis numatomas visokių veiksmų rezultatas. Jis – valingo gyvenimo tvarkytojas. Žinoma, ne bet koks tikslas skatina tvarkingai, dorai, gražiai gyventi. Kai jis kyla iš brandžios asmenybės arba bent iš taurių ketinimų, galima būti tikriems, kad siekiai bus žmogiškai vertingi. Tad pirmas ugdytojų rūpestis – padėti bresnančiam individui nedaryti rinkimosi klaidų, save rengti tikslingam darbo rinkimuisi.

3.4. Vadovavimo praktika. Sunkiausia būna patirtis įgyti vadovavimo praktikos, nes vadovavimas yra grupės asmenų nukreipimas reikiama linkme, siekiant, kad jie atliktų būtinas užduotis. Tam reikia tuos asmenis įkvėpti, žodžiu, pažadais, vertybėmis skatinti, kontroliuoti veikimą. Neretai reikalingas grupės valdymas, tai yra visų veiklos procesų pradžios organizavimas, kad veikla būtų vykdoma ne stichiškai, o darniai siekiant tikslų pagal parengtą planą.

Vadovavimo praktikos trūkumai ir klaidos daro didelę žalą organizacijos egzistencijos kokybei, pažangai. Dažnai ši žala lemia griūtį. Vadovavimo asmeniškumas, valdymo despotija yra pavojingi socialinio darinio likimui. Kai trūksta konkrečios veiklos pažinimo, žmogaus išteklių vertinimo, žinių, pavyzdžiui, nežinoma, kaip kurti mokinių savivaldą, mokytojų kolektyvo darną, lydi veiklos nesėkmė.

Taisymas. Vidurinė mokykla sudaro geras sąlygas vadovavimo ir valdymo

praktikai įgyti ir plėtoti. Dalyvavimas mokyklinėje bendruomenėje, klasės grupės, būrelio veikla, mokyklinės savivaldos organizavimas, ateitininkų, skautų organizacijos – tai geros sąlygos vadovavimo ir valdymo praktikai lavinti.

Nepriklausomai nuo veiklos pobūdžio visoms grupėms įgyti praktinės patirties būtini šie reikalavimai:

- Turėti tikslą. Tikslas reikalingas grupės veiklos efektyvumui, nes jis suteikia prasmę tiek individualioms, tiek kolektyvinėms pastangoms.
- Gerai pažinti ir teisingai vertinti didelės ir mažos grupės narius.
- Turėti programą ir veiklos planą.
- Turėti bent kelis aktyvius asmenis.
- Derinti siekiamų veiksmų ir pastangų visumą, t. y. vykdyti grupės (personalo) valdymą.
- Kurti grupės veiklos kokybę. Grupėje turi būti vertybės, turinčios didelę įtaką asmenų elgesiui. Jos motyvuoja grupės narius maksimaliai siekti bendro tikslo.

4. Santykių praktika

Lengva pastebėti, kad santykis yra materialiojo pasaulio savybė, nes absoliučiai visa, kas gyva ir negyva, būna vienas kito atžvilgiu ir savo viduje tam tikru santykiu: vienas veikia kitą, tarp jų yra vienokia ar kitokia sąveika, o gal priešybė. Verta ugdyti ne tik tarpasmeninius santykius, bet ir individo santykius su šeima, mokykla, bendruomene, visuomene, tauta, valstybe nagrinėti konkrečiau.

Santykių praktikos trūkumai ir klaidos yra lemtingos žmonių bendravimo kokybei ir egzistencijai. Kai savimeilė užgožia meilę kitam žmogui, ji tampa asociali. Tokia savimeilė žeidžia asmenybės savigarbą, darosi egoizmu ir net egotizmu, žmo-

nių santykių piktybe, doroviniu blogiu. Tad vaiko ir jaunimo ugdymas negali būti atsiejamas nuo savimeilės racionalumo, socialumo plėtotės. Šiandien labai trūksta tolerancijos, pagarbos šeimai, savo tautai, krašto valdymo institucijoms, kitų šalių tautoms ir religijoms ugdymo.

Taisymas. Stiprinti ne tik socialinį santykį, bet ir minčių, idėjų sąlytį su įgyjama patirtimi, lemiančia vienokius ar kitokius santykius su savimi, nuo jų priklausomus atoveiksmius, atsakus. Sąveika su savimi ir aplinka taip pat lemia sukauptos patirties. Savimeilė ir savigarba yra santykio su savimi svarbus pedagoginis klausimas, kuriam spręsti jaunuoliui būtina pagalba.

Negalima atmesti, kad savimeilė – natūralus jausmas, kylantis iš įgimto savi-saugos instinkto. Ji reiškiasi dėmesiu savo kūno ir asmens sveikatai, grožiui, apran-gai, patogumams. Nuolatinis rūpinimasis savimi, savo išsilavinimu, kultūra, savęs gynimas nuo išorės neigiamo poveikio – subrendusio žmogaus požymis. Kaip tik šitokioje savimeilėje atsiskleidžia savigar-ba – iškilios asmenybės bruožas.

Įgimtasis potraukis būti su kuo nors drauge taip išsiplečia, kad subrendusi asmenybė siekia išsiaiškinti, kas vis dėlto yra tai, kas yra aplinkui, už akiračio, už regimosios erdvės. Aiškinimasis suveda individą į tokius intymius santykius su bū-timi apskritai, į jos esmę konkrečiai.

Kas ta būtis? Ar ji tikrai amžinas mate-rijos judėjimas? Ar tikrai materija begali-nė? Ką man duoda materija? Ar aš gaunu tikrai materialius dalykus iš aplinkos? At-sakymai į šiuos ir panašius klausimus – fi-losofu uždavinys. Bet juk kiekvienas žmo-gus yra filosofas. Jis ieško atsakymo į ky-lančius būties ir buities klausimus, randa įsitikinimą, kad, be materijos, yra dvasinis pasaulis, įvairios jo formos.

Dvasinis pasaulis skleidžiasi darbuose iš meilės draugui, šeimai, bendruomenei, tautai, valstybei. Vertybių išgyvenimas ir tikrovės kūryba pagal vertybes – aukš-čiausias dvasingumo reiškinys. Yra daug kitokios dvasingumo praktikos.

Vertingo santykio praktikos ugdymo uždaviniai būna tokie:

1. Individo socialinės, gamtinės aplinkos vertingumo žodinės ir veiksminės raiškos plėtotė.
2. Savigarbos ir garbingumo žmogui būdų mokymas.
3. Tolerancijos kitokumui pavyzdžių aiškinimas ir įdiegimas.
4. Nepakantos blogiems asmeniniams, bendruomeniniams, tautiniams, tarp-tautiniams, valstybiniam santykiams atvejų analizė ir elgesio raiška.
5. Švelnaus, taktiško ir gražaus elgesio įgūdžių praktinis lavinimas.

Šie uždaviniai vykdomi šeimoje, mo-kykloje, darbovietėse, visur, kur tik santy-kiai ryškėja bendraujant. Jų įgyvendinimas deda pamatus pilnutinės asmenybės savi-raiškai visose gyvenimo srityse ir tobules-nės visuomenės, tautos, valstybės kūrybai.

Išvados

Trumpa ugdymo praktikologijos galimybių apžvalga leidžia pažymėti, kad praktikos vaidmuo mokymo, mokymosi, auklėjimo ir saviauklos vyksme yra labai svarbus, nes didina individo dalykinį aktyvumą ir kokybę gyvenime.

Tad ugdymo mokslui būtina gilintis į praktikologijos dalyką, jį diegti visoje edukologijos sistemoje pabrėžiant ne ži-nių, bet praktikos pirmumą visame ugdy-mo vyksme.

Kita vertus, negalima atmesti žinių vaid-mens ugdymui, bet žinias reikia panaudoti ne vien mąstymui, bet ir praktikai plėtoti.

LITERATŪRA

Ludwig von Mises. Ekonominė politika. Vilnius: Eugrimas, 2006.

Ludwig von Mises. Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War. 1944.

Selgin G. A. (1988). Praxeology and Understanding: An Analysis of the Controversy in Austrian Economics // The Review of Austrian Economics, 2, 1958.

CONCERNING EDUCATIONAL PRAXEOLOGY

Leonas Jovaiša

S u m m a r y

This article is focusing on the problems of praxeology. The presented concept analysis, a short historic overview of its development show the gradually growing importance of praxis for educational sciences. It is not yet the integral part of educational sciences. The article reveals the multi faceted aspects of practical activities and their growing role for the development of schools and other educational institutions. The discussed possibilities and different types of educational praxeology show that the role of practice is very important for student as well as for learner regardless of age. It increases the personal experience and learning, promotes the in-service training and specialist learning and professional im-

provement and consequently leads to the improvement of the quality of working life.

Thus it is necessary for the educational science to get deep in the praxeology. The praxeology should be implemented in the whole system of the educational science, giving the priority to practice and practical skills development in education. However, the role of knowledge is important in the process of education, and knowledge should be used not only for thinking, but for the practice development as well.

Key words: educational praxeology, contemplation, defect, interpretation, correction, talk, work, rapport.

Iteikta: 2009 07 29

Priimta: 2010 01 29